

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING MUSIQIY MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHGA MUSIQANING TA'SIRI

Karimova Dildora Amvarovna

Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti dotsenti
<https://doi.org/10.5281/zenodo.10803186>

ARTICLE INFO

Received: 04th March 2024

Accepted: 10th March 2024

Online: 11th March 2024

KEYWORDS

*Musiqiy ta'lim, MTT, madaniyat,
tarbiya, individual yondashuv.*

ABSTRACT

Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda musiqqa maadaniyatini shakllantirishga musiqaning ta'siri haqida fikr-mulohazalar yuritiladi. Shuningdek, maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik holatlari haqida ham ma'lumotlar yoritiladi.

Kirish.

Maktabgacha yosh-bu shaxsni rivojlantirish va tarbiyalashning eng muhim bosqichi, bolalarning kognitiv qiziqishi va qiziquvchanligi rivojlanadigan davr. Shu sababli, maktabgacha ta'lim muassasalarida maktabgacha yoshdagi bolalarda badiiy didni tarbiyalash, ularda ijodiy ko'nikmalarni shakllantirish va musiqiy madaniyatni tarbiyalash bo'yicha faoliyatni tashkil etish kerak.

D. B. Kabalevskiy bola shaxsining musiqiy madaniyati musiqiy san'atning ma'naviy tushunchasi bilan bog'liq edi. U musiqiy savodxonlik musiqani idrok etish fazilatlarida namoyon bo'ladigan musiqiy madaniyat ekanligiga ishongan:

- musiqani hayotdan tug'ilgan va hayot bilan uzviy bog'liq bo'lgan tirik majoziy san'at sifatida qabul qilish qobiliyati;
- uni hissiy jihatdan idrok etishga, undagi yaxshilikni yomondan ajratishga imkon beradigan maxsus "musiqqa hissi";
- musiqaning tabiatini quloq bilan aniqlash va musiqaning tabiati va uni ijro etish tabiati o'rtasidagi ichki aloqani his qilish qobiliyati.

Y. B. Aliyev bola shaxsining musiqiy madaniyatini yuqori musiqiy ehtiyojlarning paydo bo'lishini belgilaydigan individual ijtimoiy-badiiy tajriba sifatida belgilaydi. Shu bilan birga, musiqiy madaniyat shaxsning integral xususiyati sifatida tushuniladi, uning asosiy ko'rsatkichlari:

- musiqiy rivojlanish (*musiqqa san'atiga muhabbat, unga nisbatan hissiy munosabat, badiiy musiqaning turli xil namunalari*ga ehtiyoj, musiqiy kuzatish);

- musiqiy ta'lim (*musiqiy faoliyat usullari bilan qurollanish, san'atshunoslik bilimlari, san'at va hayotga hissiy va qadriyat munosabati, san'at haqidagi yangi bilimlar, musiqiy va estetik ideallarning rivojlanishi, badiiy did, turli xil musiqiy hodisalarga tanqidiy tanlangan munosabat*).

O. P. Radynov maktabgacha yoshdagi bolaning musiqiy madaniyatini bu jarayonda shakllanadigan integral shaxsiy sifat deb biladi:

- musiqiy san'atning yuqori badiiy asarlariga hissiy sezgirlik asosida tizimli, maqsadli ta'lim va tarbiya;
- musiqiy-majoziy fikrlash va tasavvur;
- ijodiy musiqiy faoliyatda intonatsion kognitiv va qiymat tajribasini to'plash;
- musiqiy va estetik ongning barcha tarkibiy qismlarining rivojlanishi, ya'ni estetik his-tuyg'ular, his-tuyg'ular, qiziqishlar, ehtiyojlar, did, ideal haqidagi g'oyalar (*yosh chegaralari mavjud*), bu bolaning musiqaga hissiy va baholovchi munosabatini keltirib chiqaradi, estetik va ijodiy faoliyat namoyon bo'lishida aktuallashadi.

Ushbu mualliflarning asarlarida bolalarni musiqa darslarida o'qitishning yangi shakllari va usullarini faol izlash olib borildi. Shuning uchun musiqiy rivojlanish yosh bolaning umumiy rivojlanishiga chuqur ta'sir ko'rsatishiga rozi bo'lmaslik mumkin emas. Buning yordamida hissiy muhit shakllanadi, fikrlash yaxshilanadi, bola san'atdagi go'zallikka va hayotga sezgir bo'ladi.

Maktabgacha yoshga mos keladigan musiqiy madaniyat hajmi bola oilada, bolalar bog'chasida, ommaviy axborot vositalari, musiqa va madaniy muassasalar orqali qabul qilinadi. Oilaning bolaning musiqiy madaniyatini shakllantirishga ta'siri uning an'analari, oila a'zolarining musiqa san'atiga munosabati bilan belgilanadi.

Bolalar bog'chasining roli o'qituvchi-musiqachining shaxsiy va kasbiy fazilatlari, uning iste'dodi va mahorati, o'qituvchilarning umumiy madaniy darajasi va butun o'qituvchilar jamoasi, ular yaratgan sharoitlar orqali namoyon bo'ladi.

Shunday qilib, bolaning musiqiy madaniyatining asosini musiqiy faoliyat jarayonida shakllanadigan uning musiqiy va estetik ongi deb hisoblash mumkin.

Bolaning musiqiy madaniyati tuzilishining tarkibiy qismlariga quyidagilar kiradi: *musiqiy tajriba, musiqiy savodxonlik va musiqiy va ijodiy rivojlanish*.

Musiqa tajribasi, ko'ra L. V. maktab o'quvchisi, bolaning musiqiy qiziqishlarini, uning moyilligini, musiqiy va hayotiy xususiyatlarining kengligini baholashga imkon beradi. Musiqani idrok etish va uni ijro etish tajribasi o'tmishdagi musiqiy meros (*klassik, musiqiy folklor*) qadriyatlarida va zamonaviy atrofdagi musiqiy hayotda yo'nalishni (*yoki uning yo'qligini*) ko'rsatadi.

Tajriba mezonlari quyidagilar bo'lishi mumkin: musiqa haqida umumiy xabardorlik darajasi, qiziqishning mavjudligi, ma'lum imtiyozlar va imtiyozlar, bolaning ma'lum bir musiqaga murojaat qilish motivlari, ya'ni bola unda nimani qidirishi va undan nimani kutishi.

Musiqiy savodxonlik-bu shaxsning musiqani hayotdan tug'ilgan va hayot bilan uzviy bog'liq bo'lgan jonli, majoziy san'at sifatida qabul qilish qobiliyati; maxsus "musiqa tuyg'usi", bu uni hissiy jihatdan idrok etish, undagi yaxshilikni yomondan ajratish imkonini beradi; musiqaning tabiatini quloq bilan aniqlash va musiqa mazmuni o'rtasidagi ichki aloqani his qilish qobiliyati va uning ijro etilishining tabiati, shuningdek, noma'lum musiqa muallifining qulog'iga, agar u ushbu muallifga xos bo'lsa, uni aniqlash qobiliyati.

Bolaning musiqiy va ijodiy rivojlanishi musiqiy madaniyatning yaxlit tizimida ijodkorlik va o'zini rivojlantirish qobiliyati sifatida qaraladi. Ijodkorlik insonning rivojlanish ko'rsatkichidir va musiqada bu shaxsning musiqa san'atini o'zlashtirishining eng yuqori ko'rsatkichidir. Musiqiy ijodkorlik o'zini o'zi bilish, o'zini namoyon qilish va ularning birligida o'zini tasdiqlash sifatida namoyon bo'ladi. O'zini ifoda etish zarurati bola san'atda mavjud

bo'lgan axloqiy va estetik ideallarga munosabatini bildirganda namoyon bo'ladi, o'z - o'zini bilish bola o'zining ma'naviy dunyosini musiqa, o'zini o'zi tasdiqlash orqali o'rganganda namoyon bo'ladi-musiqa san'ati orqali u o'zini, shahvoniylikning boyligini, ijodiy energiyasini e'lon qilganda.

Musiqa bolaning ijodiy shaxsiyatining rivojlanishiga ta'sir qilishi, axloqiy va estetik tajribalarni rag'batlantirishi, atrof-muhitni faol idrok etish va o'zgartirishga, faol fikrlashga olib kelishi mumkin. Badiiy adabiyot, teatr, tasviriy san'at singari – musiqa san'ati ham eng muhim ijtimoiy funktsiyani bajaradi. Masalan, musiqaga ta'sir qilish ba'zan ishontirish yoki ko'rsatishdan ko'ra kuchliroqdir. Bolalarni turli xil hissiy ta'lim mazmunidagi asarlar bilan tanishtirishda ularni hamdard bo'lishga undash kerak. Shunday qilib, ona yurt haqidagi qo'shiq Vatanga muhabbat tuyg'usini uyg'otadi. Turli xalqlarning dumaloq raqslari, qo'shiqlari, raqslari dunyo xalqlarining urf-odatlariga qiziqish uyg'otadi, xalqaro tuyg'ularni tarbiyalaydi. Musiqaning janr boyligi qahramonlik obrazlari va lirik kayfiyatni, quvnoq hazil va jo'shqin raqslarni idrok etishga yordam beradi. Musiqani idrok etishda paydo bo'ladigan turli xil his-tuyg'ular bolalarning tajribalarini boyitadi, ularning ma'naviy dunyosini boyitadi.

Ta'lim vazifalari asosan jamoaviy qo'shiq, raqs, o'yinlarda, bolalar umumiy tajribalar bilan qamrab olinganida hal qilinadi, chunki ishtirokchilardan yagona harakat talab etiladi. Ular individual rivojlanish uchun foydali zamin yaratadilar. O'rtoqlarning namunasi, umumiy Ilhom, ijro quvonchi qo'rqqoq, qat'iyatsiz bolalarni faollashtiradi. Diqqat bilan buzilgan bolalar uchun boshqa bolalarning muvaffaqiyatli xatti-harakatlariga bo'lgan ishonchning o'zgarishi salbiy namoyishlar uchun tormoz bo'lib xizmat qiladi.

Musiqa darslari maktabgacha yoshdagi bolaning umumiy xulq-atvor madaniyatiga ta'sir qiladi. Faoliyat turlarini almashtirish: qo'shiq aytish, musiqa tinglash, bolalar musiqa asboblari chalish, bolalardan e'tibor, zukkolik, reaksiya tezligi, uyushqoqlik, ixtiyoriy harakatlarning namoyon bo'lishini talab qiladi. Masalan, qo'shiqni ijro etishda uni o'z vaqtida boshlash va tugatish kerak. Raqsda, o'yinlarda musiqa ritmiga bo'ysunib, harakat qila olish. Bularning barchasi bolaning irodaviy fazilatlarini yaxshilaydi.

Erta yoshda chaqaloq atrofida tovushlar va shovqinlardan musiqani ajratib turadi. U diqqatini eshitilgan ohangga qaratadi, bir muncha vaqt jamlaydi, tinglaydi, tabassum, yurish, individual harakatlar bilan javob beradi. Kattaroq bolalar hodisalar o'rtasidagi ba'zi aloqalarni tushunishadi, eng oddiy umumlashmalarni amalga oshirishga qodir - masalan, musiqaning tabiatini aniqlash, nomlash, o'yin quvnoq, quvnoq, xotirjam yoki qayg'uli. Ular talablarni ham tushunadilar: tabiatda har xil qo'shiqni qanday kuylash kerak, tinch dumaloq raqsda yoki harakatlanuvchi raqsda qanday harakat qilish kerak. Musiqiy qiziqishlar ham shakllanadi: ma'lum bir faoliyat turiga, musiqa janriga ustunlik beriladi. Olti yoshdan etti yoshgacha bo'lgan bolalarda badiiy didning dastlabki ko'rinishlari kuzatiladi: asarlar va ularning ijrosini baholash qobiliyati. Bu yoshdagi qo'shiq ovozlari ohangdorlik, ohangdorlik, harakatchanlikka ega bo'ladi. Diapazon tekislanadi, vokal intonatsiyasi yanada barqaror bo'ladi, olti yoshli bolalarning aksariyati cholg'u asboblari bilan kuylashadi.

Mashhur psixolog-pedagog Lev Semyonovich Vigotskiy shaxsning uyg'un rivojlanishining eng muhim sharti sifatida bola ruhiyatining hissiy va intellektual sohalarini shakllantirish birligini, ta'sir va aqlning birligini chaqirdi. Musiqiy ta'lim bu birlikni shakllantirishning noyob vositasidir, chunki u nafaqat bolaning hissiy, balki kognitiv rivojlanishiga ham katta ta'sir

ko'rsatadi, chunki musiqa nafaqat his-tuyg'ularni, balki g'oyalar, fikrlar, tasvirlarning ulkan dunyosini ham o'z ichiga oladi.

Musiqa, bolani estetik tarbiyalashning yorqin vositalaridan biri, maktabgacha yoshdagi bolalarning go'zallikni idrok etish, his qilish va tushunish, yaxshi va yomonni sezish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. Haqiqiy go'zallik bilan tanishish estetik his-tuyg'ularni shakllantiradi, ular estetik did, estetik tuyg'ular, hislar va hukmlarning asosiga aylanadi. Bu bola uchun ijodiy rivojlanish dunyosini ochadi, uning ijtimoiylashuviga hissa qo'shadi va uni to'laqonli kattalar hayotiga tayyorlaydi.

Musiqa bolaning axloqiy qiyofasini shakllantirish vositasi sifatida bolaning his-tuyg'ulariga bevosita ta'sir qiladi, uning axloqiy qiyofasini shakllantiradi. L. S. Vigotskiyning so'zlariga ko'ra bolalik davridagi xatti-harakatlarni tartibga solishning genetik shakllari uzoq vaqt davomida his-tuyg'ular bo'lib qoladi va ehtimol ular rivojlanish jarayonida shaxsni yaxlit ta'lim sifatida shakllantirishni tartibga soluvchi rol o'ynaydi.

Musiqa fenomeni bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, inson miyasi musiqa tinglash uchun juda ko'p joylardan foydalanadi. Miyaning chap tomoni odatda ritm va balandlikni, o'ng tomoni esa tembr va ohangni boshqaradi.

Tinglash orqali musiqani idrok etish-bu maxsus aqliy diqqatni talab qiladigan eng mavhum fikrlash usullaridan biri, diqqatni ushlab turish qobiliyati va hissiy stress. Bolalar tovushni tinglashadi, o'xshash va turli xil tovushlarni taqqoslashadi, ularning ifodali ma'nosi bilan tanishadilar, badiiy obrazlarning xarakterli semantik xususiyatlarini qayd etadilar, asar tuzilishini tushunishni o'rganadilar.

O'qituvchining savollariga javob berib, asar eshitilgandan so'ng, bola birinchi umumlashtirish va taqqoslashni amalga oshiradi: spektaklning umumiy xususiyatini aniqlaydi, qo'shiqning adabiy matni musiqiy vositalar bilan aniq ifodalanganligini ta'kidlaydi.

Kognitiv qobiliyatlar musiqiy o'yinlar, dumaloq raqslar, badiiy harakatlar bilan tanishishning turli mavzulari tufayli rivojlanadi. Musiqa asarini tinglashda bolalar uning mazmuniga qiziqishadi. Ularda musiqa nima haqida gapirayotganini bilish istagi bilan bog'liq savollar tug'iladi. Musiqiy xotiraning individual namoyishlari paydo bo'ladi. Musiqa tinglash bolada atrofdagi dunyoni aniq farqlash qobiliyatini rivojlantiradi, bolani yanada kuzatuvchan va sezgir qiladi.

Ijodiy musiqiy vazifalar aqliy faoliyatni talab qiladigan bolaning qidiruv faoliyatining paydo bo'lishiga yordam beradi. Masalan, qo'shiq aytishda bola improvizatsiya qiladi, ohangning o'z versiyasini yaratadi, adabiy matnning ekspressiv intonatsiyalarga mos kelishini topishga harakat qiladi. Musiqiy va ritmik faoliyatda bolalar katta zavq bilan raqs harakatlarini ixtiro qiladilar, birlashtiradilar, qo'shiq kuylaydilar va musiqaga o'tadilar. Raqs, xalq raqsi, pantomima va ayniqsa musiqiy va o'yin drammatizatsiyasi bolalarni hayotning rasmini tasvirlashga, ifodali harakatlar, yuz ifodalari, so'zlardan foydalangan holda har qanday xarakterni tavsiflashga undaydi. Bunday holda, ma'lum bir ketma-ketlik kuzatiladi: bolalar musiqa tinglashadi, mavzuni muhokama qilishadi, rollarni taqsimlashadi, keyin harakat qilishadi. Har bir bosqichda sizni fikrlashga, hayol qilishga, yaratishga majbur qiladigan yangi vazifalar paydo bo'ladi.

References:

1. Anvarovna, K. D. (2022). Conducting music lessons in preschool educational institutions. *Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL)*, 3(3), 4-10.
2. T Ismailov, D Karimova - Интернаука, 2021. Formation of student aesthetic competition by teaching the works of russian classic composers in music culture classes
3. Karimova, D. A. (2022). Musiqa darslarida bolalar musiqa tuyg 'usini takomillashtirish. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 288-294.
4. Karimova, D. A. (2021). Formation of student aesthetic competition by teaching the works of Russian classic composers in music culture classes. *Молодой ученый*, (17), 254-255.
5. Abduqodirova, D., & Karimova, D. (2023). Umumiy o'рта ta'lim maktablarida ta'lim sifatini ta'minlash. *Центральноазиатский журнал образования и инноваций*, 2(9 Part 2), 73-76.
6. Karimova, D. (2023). Musiqa o'qitishning pedagogik tashxisi va metodlari. *Наука и технология в современном мире*, 2(7), 47-49.
7. Karimova, D. (2023). Methodical analysis of london school in music teaching technology. *Solution of social problems in management and economy*, 2(2), 43-47.
8. Yunusovich, A. Z. (2018). All beings of the nature and its preservation in the Zoroastr religion. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 8(6), 68-72.